

PIOTR EBERHARDT

Warszawa

POWOJENNA DYNAMIKA DEMOGRAFICZNA ZIEM ZACHODNICH I PÓŁNOCNYCH

Niniejsze opracowanie ma na celu przedstawienie rozwoju demograficznego terytorium, które w wyniku postanowień poczdamskich zmieniło przynależność państwową i od 1945 r. stanowi integralną część państwa polskiego. Bezpośrednio po wojnie obszar ten był definiowany jako tzw. Ziemie Odzyskane. W późniejszym czasie pojęcie to było bardzo rzadko używane i zazwyczaj nie wyodrębniano tego terytorium jako specyficznej jednostki przestrzennej. Sądono, że jest to nieuzasadnione politycznie. Równocześnie w rezultacie licznych zmian administracyjnych precyzyjne wyodrębnienie tego obszaru stawało się coraz trudniejsze. Zwłaszcza po przeprowadzonej w 1975 r. zmianie podziału administracyjnego kraju, kiedy to powstało 49 województw oraz zlikwidowano powiaty, zaistniały tak wielkie rozbieżności między aktualnym układem administracyjnym a dawnymi rozgraniczeniami historycznymi, że zrealizowanie jakichkolwiek analiz demograficznych nawiązujących do przedwojennych granic politycznych wymagało dokonania skomplikowanych procedur delimitacyjnych i obliczeniowych. Z tego powodu coraz częściej mówiono o tzw. województwach zachodnich i północnych znacznie odbiegających geograficznie od obszarów, które uzyskała Polska po II wojnie światowej. Dokonywane na podstawie tego założenia analizy demograficzne dawały obraz uproszczony, odbiegający od faktycznej rzeczywistości.

Przystępując do badań nad obszarem, który po wojnie zmienił przynależność polityczną należy przyjąć dla tego terytorium odpowiednią nazwę. Najbardziej adekwatne przestrzennie pojęcie „Ziemie Odzyskane” straciło aktualność. Każdy inny termin pojęciowy nie w pełni oddaje specyfikę geograficzną tego zróżnicowanego obszaru. Sądzę, że należy stosować najbardziej rozpowszechnioną nazwę „Ziemie Zachodnie i Północne”. Przy założeniu, że będzie to rozumiane jednoznacznie jako ściśle wyodrębnione terytorium, które w okresie międzywojennym było w granicach Niemiec lub Wolnego Miasta Gdańska, a po II wojnie światowej stało się integralną częścią Polski.

Na tym dokładnie określonym terytorium zamieszkiwało w 1925 r. – 8 381 tys. osób, w 1933 – 8 631 tys. i w 1939 – 8 855 tys.¹. Według spisu z 1933 r. nieznacznie przeważała ludność wiejska (4 655 tys.) nad mieszkańcami miast (3 976 tys.). Poziom ludności osiągnięty w 1939 r. jest punktem wyjścia do zamierzonej analizy statystycznej mającej za zadanie przedstawienie dynamiki demograficznej w okresie powojennym.

Ludność zamieszkująca to terytorium była w przeważającej części narodowości niemieckiej². Poniosła ona poważne straty w latach II wojny światowej. Zwłaszcza duże ofiary przyniósł przełom lat 1944 i 1945. W związku ze zbliżaniem się frontu władze niemieckie rozpoczęły planową ewakuację, która w miarę czasu przybrała postać bezładnej ucieczki. W trakcie tego masowego *exodusu*, odbywającego się w czasie mroźnej zimy, tysiące ludzi straciło życie. Ocenia się, że w ramach tego zorganizowanego i żywiołowego odpływu opuściło Ziemie Zachodnie i Północne blisko 5 mln mieszkańców. Na podstawie przybliżonych szacunków można przyjąć, że liczba ludności na obszarach, które przejęła Polska wynosiła w 1945 r. około 4 mln mieszkańców, w tym oceniano się liczbę Niemców na 3 mln, zaś Polaków na 1 mln. Na podstawie decyzji poczdamskich w latach 1946-1949 wysiedlono – 2 275,1 tys. osób narodowości niemieckiej³. Wliczając lokalne przesiedlenia, które objęły kilkaset tysięcy Niemców przyjęto, że prawie cała ludność narodowości niemieckiej opuściła tereny włączone do państwa polskiego. Na miejscu pozostało 1,2 mln ludności rodzimej, którą traktowano jako ludność rdzennie polską lub powierzchownie zgermanizowaną⁴. Można przyjąć, że z ogólnej liczby 8 855 tys. mieszkańców pozostało w swoich starych miejscach zamieszkania jedynie 13,5% ogółu ludności.

Równocześnie z odpływem ludności niemieckiej zaczęła w sposób zorganizowany i żywiołowy napływać ludność polska. Przybyła ona z utraconych przez Polskę ziem wschodnich (tzw. repatrianci), z ziem, które były w granicach Polski zarówno przed wojną, jak i po wojnie (tzw. przesiedleńcy) oraz z Europy zachodniej (tzw. reemigranci).

Spis ludności, który odbył się w 1950 r. pokazał sytuację już w miarę ustabilizowaną. Na terytorium zwanym jeszcze wówczas tzw. Ziemiami Odzyskanymi znajdowało się łącznie 5 894,6 tys. osób⁵ o zróżnicowanym pochodzeniu terytorialnym (zob. tab. 1).

¹ K. Dziewoński, Z. Kosiński, *Rozwój i rozmieszczenie ludności Polski w XX wieku*. Warszawa 1967, s. 54.

² Według szacunków polskich demografów na analizowanym terytorium mieszkało przed wojną około 7,6 mln ludności niemieckiej i około 1,2 mln Polaków.

³ *Polska Zachodnia i Północna*. Poznań-Warszawa 1991, s. 317.

⁴ W późniejszym czasie przeważająca większość tej ludności przyjęła niemiecką opcję narodowościową.

⁵ Spis ludności w 1950 r. wykazał na całych „Ziemiach Odzyskanych” – 5 894,6 tys. mieszkańców. Pochodzenie terytorialne stwierdzono u 5 602 tys. osób. Różnica niezbilansowana wynosiła – 292,6 tys. i wynikała z pominięcia ludności zamieszkałej w 1950 r. na obszarze byłego Wolnego Miasta Gdańska.

Tabela 1

Pochodzenie terytorialne ludności Ziem Zachodnich i Północnych w 1950 r.

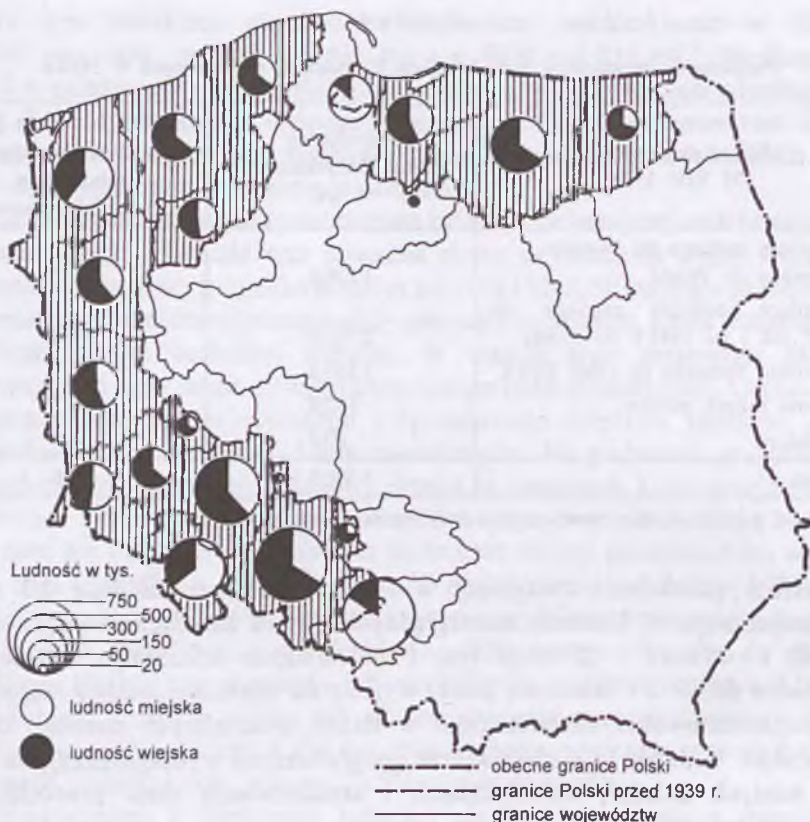
Miejsce zamieszkania 31 VIII 1939	Mieszkańcy „Ziem Odzyskanych” w tys.	Odsetek jaki dana grupa stanowiła w całości zaludnienia „Ziem Odzyskanych”
Terytorium należące do Niemiec, włączone do Polski	1 104,0	19,7
Terytorium należące zarówno do 1939 r., jak i po 1945 r. do Polski	2 733,0	48,8
Terytorium utracone na rzecz ZSRR	1 553,0	27,7
Terytoria innych państw	152,0	2,7
Nieustalone	60,0	1,1
Ogółem	5 602,0	100,0

Źródło: *Polska Zachodnia i Północna*. Poznań-Warszawa 1961, s. 327.

Poziom zaludnienia osiągnięty w 1950 r. stanowił zaledwie 2/3 stanu przedwojennego. W liczbach bezwzględnych ubytek zaludnienia między 1939 a 1950 r. wyniósł – 2 960,4 tys. Przedstawione informacje statystyczne odniesione do 1950 r. stanowią punkt wyjścia do właściwej analizy mającej na celu zaprezentowanie zachodzącego w latach późniejszych rozwoju demograficznego. Badanie to o charakterze geograficznym wymaga przyjęcia pewnych ścisłych założeń metodycznych i zrealizowania dość pracochłonnej i złożonej procedury statystycznej.

Trudności wynikają z przeprowadzonych po 1950 r. licznych zmian granic administracyjnych. Przyjęto jako podstawę istniejący w 1996 r. podział administracyjny kraju. Zachowana zostanie pełna porównywalność przestrzenna. Bez względu jaki będzie analizowany przekrój czasowy jednostka odniesienia przestrzennego jest niezmienna i odnosić się będzie do współcześnie istniejącego podziału na województwa oraz ośrodki miejskie i gminy wiejskie. Procedura metodyczna polegała na wyodrębnieniu tych miast oraz gmin istniejących w 1996 r.⁶, które do 1945 r. leżały w granicach państwa niemieckiego względnie Wolnego Miasta Gdańska. Należało więc w dopasowaniu do obecnego układu administracyjnego kraju wyznaczyć przebieg przedwojennej granicy polsko-niemieckiej (zob. ryc. 1). Stanowiło to przesłankę wyjściową do precyzyjnego wyodrębnienia ośrodków miejskich oraz jednostek gminnych, które przed wojną nie należały do państwa polskiego. W większości

⁶ To założenie metodyczne można było spełnić dzięki uzyskaniu z Głównego Urzędu Statystycznego rękopiśmiennych materiałów statystycznych wg ośrodków miejskich i jednostek gminnych dla 1950, 1960, 1970, 1978, 1988, 1991, 1996 r. przeliczonych i dopasowanych do podziału administracyjnego istniejącego w 1996 r.

Ryc. 1. Rozmieszczenie ludności na Ziemiach Zachodnich i Północnych w 1950 r.

przypadków granice podziału gminnego były zgodne z przedwojennymi granicami politycznymi. W tej sytuacji decyzja delimitacyjna była jednoznaczna. Były jednak przypadki, że obszar współczesnej gminy był podzielony przedwojenną granicą polityczną i należał w okresie międzywojennym zarówno do Polski, jak i Niemiec. W tych warunkach przyjęto zasadę, że decydowało o włączeniu lub wyłączeniu danej gminy umiejscowienie siedziby gminy. Wynikające z tego założenia zniekształcenia statystyczne będą dość niewielkie i obejmą peryferyjne tereny gminne, które mogą zostać zaliczone w sposób niewłaściwy⁷.

⁷ Niektóre współczesne gminy przed wojną były usytuowane zarówno w granicach Polski, jak i Niemiec. Konieczność zakwalifikowania całej gminy do tzw. Ziemi Odzyskanych lub Dawnych (na podstawie przynależności ośrodka gminnego) wprowadziło pewne deformacje statystyczne. Przykładowo można podać te obszary, które należały do gmin podzielonych, w których centrum gminy było po drugiej stronie przedwojennej granicy polsko-niemieckiej. Między innymi przed wojną do Polski należała:

We wstępnej fazie procedury delimitacyjnej do tzw. Ziem Zachodnich i Północnych włączono wszystkie miasta i jednostki gminne na obszarze tych województw, które w całości zmieniły w 1945 r. swą przynależność państwową. Były to dzisiejsze województwa: elbląskie, koszalińskie, szczecińskie, jeleniogórskie, legnickie, wałbrzyskie, wrocławskie i opolskie. Współcześnie istniejące terytorium tych ośmiu województw w zasadzie w całości nie należało przed wojną do państwa polskiego. Obszary kolejnych 28 jednostek wojewódzkich były zarówno przed wojną, jak i po wojnie w granicach Polski. Zostały one wyłączone z analizy. Natomiast 13 dzisiejszych województw znajdowało się w okresie międzywojennym po obu stronach ówczesnej granicy polsko-niemieckiej. Obok przypadków kiedy to prawie całe dzisiejsze województwo leżało w granicach Niemiec, są również sytuacje odmienne, gdy jedynie, nieliczne peryferyjne usytuowane miasta i gminy nie były przed wojną w składzie państwa niemieckiego. Dokonano tu odpowiedniej procedury delimitacyjnej polegającej na właściwym zaliczeniu terytorialnych jednostek statystycznych, którymi były każde miasto i gmina.

W celu udokumentowania analizy delimitacyjnej będą podane imiennie miasta i gminy, które będą bądź włączone, bądź wyłączone z macierzystych województw. Z województwa gorzowskiego wyłączono miasto i gminę Międzychód oraz gminę Miedzichowo. Z województwa olsztyńskiego wyodrębniono miasto i gminę Lubawę oraz gminę Janowo i Janowiec Kościelny. Z województwa słupskiego wyeliminowano gminę Konarzyny, Lipnica

- południowo-wschodnia część gminy Pilchowice, wokół miejscowości Ochojec, Wilcza, Kuźnia Nieborowska,
 - osada Radzionków obecnie część miasta Bytomia,
 - południowy skrawek gminy Ciasna koło miejscowości Brzezinkowo,
 - zachodnia część nadwiślańskiej gminy Ryjewo wokół miejscowości Jarzębina i Rudniki,
 - zachodnie skrawki miasta Gdańska między innymi miejscowości Rębiechowo i Kokoszki,
 - zachodnia część gminy Sedlinki (miejscowości: Nebrowo, Glina, Rusinowo) oraz gminy Kwidzyn (miejscowości: Korzeniewo, Lipianki, Gniewskie Pole), położone po wschodniej stronie Wisły,
 - większa część gminy Biskupiec z miejscowościami: Lipinki, Sędzice, Bielice, Wardęgowo i Łąkosz,
 - południowe skrawki gminy Janowo, w pobliżu miejscowości Stary Zdziwów.
- Z kolei przed wojną do państwa niemieckiego należała:
- północno-zachodnia część gminy Pawonków, wokół miejscowości: Gwozdziany, Skrzydłowice,
 - północna część gminy Wieleń po północnej stronie Noteci z miejscowościami: Wieleń Północny, Dzierżąno Wielkie, Kocień Wielki, Dębogóra,
 - niewielki północny skrawek gminy Linia koło miejscowości Osiek,
 - północno-zachodnia część gminy Czarnków z miejscowościami: Jędrzejewo, Gajewo, Bukowiec, Kuźnica Czarnkowska, Wola Pomorska,
 - północno-zachodnia część gminy Ujście z miejscowościami: Ługi Ujskie, Stubno,
 - zachodnia część gminy Krokowa z miejscowościami: Wierzchucino i Białogóra,
 - północna część gminy Uzdowo z miejscowościami Ruszkowo, Mosznica,
 - niewielka północna część gminy Chorzele, koło miejscowości Mącice,
 - skrawek gminy Filipów z jeziorem Mieruńskie Wielkie.

i Parchowo. Z województwa zielonogórskiego miasta i gminę Wolsztyn i Zbąszyń oraz gminę Siedlec. Po pominięciu terenów wchodzących w skład wymienionych jednostek administracyjnych szczebla gminnego pozostałe obszary czterech województw można zaliczyć do tzw. Ziemi Zachodnich i Północnych. W przypadku pozostałych „podzielonych” województw przyjęto odmienną procedurę. Dokonano podsumowania jednostek gminnych, które w latach międzywojennych wchodziły w skład państwa niemieckiego.

Z województwa katowickiego włączono następujące miasta: Bytom, Gliwice, Pyskowice, Racibórz, Zabrze, Kuźnię Raciborską i Toszek oraz gminy: Kuźnia Raciborska, Toszek, Krzanowice, Krzyżanowice, Nędza, Piotrowice Wielkie, Pilchowice, Rudnik, Rudziniec, Sośnicowice, Twaróg, Krupski Młyn, Wielowieś i Zbrosłowice. Z województwa leszczyńskiego miasto i gminę: Góra, Szlichtyngowa, Wschowa, Wąsosz oraz gminę Jemielno. Z województwa kaliskiego: miasto i gminę Międzybórz i Syców oraz gminę Dziadowa Kłoda. Z województwa częstochowskiego miasto i gminę: Dobrodzień, Gorzów Śląski i Olesno oraz gminę: Ciasna i Radłów. Z województwa piłskiego miasto Piłę, miasto i gminę: Walcz, Złotów, Człopa, Jastrowie, Krzyż, Mirosławiec, Okonek, Trzcianka, Tuczo, Krajenka oraz gminy: Lipka, Szydłowo, Tarnówka i Zakrzewo. Z województwa gdańskiego miasta: Gdańsk i Sopot, miasto i gminę Pruszcz Gdański oraz gminy: Cedry Wielkie, Choczewo, Gniewino, Kolbudy Górne, Łęczycę, Przywidz, Pszczółki, Suchy Dąb, Trąbki Wielkie. Z województwa suwalskiego miasta i gminy: Elk, Giżycko, Biała Piska, Gołdap, Mikołajki, Olecko, Orzysz, Pisz, Ruciane-Nida, Ryn, Węgorzewo oraz gminy: Banie Mazurskie, Budry, Dubeninki, Kalinowo, Kowale Oleckie, Kruklanki, Milki, Pozedrze, Prostki, Stare Juchy, Świętajno, Wieliczki i Wydmyny. Z województwa ostrołęckiego gminę Rozogi. Z województwa toruńskiego gminę Biskupiec.

Dla wyodrębnionych miast i gmin znajdujących się w ramach 21 województw zestawiono liczbę mieszkańców dla 7 przekrojów czasowych (1950, 1960, 1970, 1978, 1988, 1991, 1996). Po dokonaniu podsumowania uzyskano liczbę osób mieszkających na obszarze, który w okresie międzywojennym był w granicach Niemiec lub Wolnego Miasta Gdańska, zaś od 1945 r. stanowi integralną część Polski (zob. tab. 2).

Przed przystąpieniem do analizy merytorycznej przedstawionych danych statystycznych warto przypomnieć, że terytorium to w 1939 r. zamieszkałe było przez niecałe 9 mln osób. Na podstawie zrealizowanego dochodzenia statystycznego wynika, że na przyjętym do analizy obszarze znajdowało się w 1950 – 5 957,1 tys. osób⁸, zaś w 1996 –

⁸ Według danych zamieszczonych w dotychczasowych publikacjach liczba ludności na Ziemiach Odzyskanych w 1950 r. wynosiła 5 894 tys., zaś w 1960 – 7 655,9 tys. (*Ziemia Zachodnie i Północne w liczbach*. „Statystyka regionalna” z. 2/1966, s. 10). Na podstawie zaś wyliczeń autora

Tabela 2
Liczba ludności na Ziemiach Zachodnich i Północnych w latach 1950-1996

Województwo	Liczba ludności						
	1950	1960	1970	1978	1988	1991	1996
katowickie	672 167	744 690	803 661	821 320	865 657	869 429	856 020
częstochoowskie	48 277	47 723	52 796	52 611	51 543	52 287	52 870
opolskie	706 077	818 825	925 085	981 286	1 013 513	1 019 461	1 024 575
kaliskie	15 587	18 086	20 355	21 614	24 259	24 602	25 328
wrocławskie	623 123	850 461	964 337	1 055 796	1 122 540	1 129 359	1 137 854
leszczyńskie	46 498	56 403	57 551	57 757	62 463	63 177	64 847
wałbrzyskie	523 011	622 705	700 730	720 748	741 173	740 867	738 347
jeleniogórskie	326 963	437 104	474 340	491 241	516 630	518 396	524 248
legnickie	214 254	292 077	362 395	440 128	506 767	517 050	524 642
zielonogórskie	323 052	450 724	500 560	545 926	601 941	608 865	620 915
gorzowskie	256 264	324 135	386 448	422 107	473 442	479 695	489 199
szczecińskie	450 324	659 036	784 036	884 584	960 650	973 718	991 329
pilskie	123 119	160 672	182 746	200 413	230 460	236 224	242 708
koszalińskie	258 100	348 229	411 519	448 522	500 245	509 673	522 646
śląskie	210 553	273 748	319 560	354 437	397 134	405 318	416 395
gdąskie	288 852	398 016	492 885	573 545	603 005	604 169	601 858
elbląskie	276 493	375 093	410 864	432 750	474 383	480 081	492 062
toruńskie	8 605	10 112	10 471	9 924	9 702	9 666	9 906
olsztyńskie	414 967	517 431	591 778	648 661	717 910	729 743	747 008
ostrołęckie	5 572	6 003	6 124	5 250	5 290	5 331	5 587
suwalskie	165 263	228 850	253 646	264 603	287 666	292 691	300 650
Ogółem	5 957 121	7 640 123	8 711 887	9 433 223	10 166 373	10 269 802	10 388 994

Źródło: Materiały rękopiśmienne Głównego Urzędu Statystycznego.

10 389 tys.⁹ Tempo wzrostu demograficznego w okresie powojennym było szybkie, chociaż bardzo zróżnicowane w czasie. W miarę lat dynamika wyraźnie ulegała osłabieniu:

w latach 1950-1960	przyrost ludności wynosił –	1 683 002
– „ – 1960-1970	– „ – „ – „ –	1 071 764
– „ – 1970-1978	– „ – „ – „ –	721 336
– „ – 1978-1988	– „ – „ – „ –	733 150
– „ – 1988-1996	– „ – „ – „ –	222 621
– „ – 1950-1996	– „ – „ – „ –	4 431 873

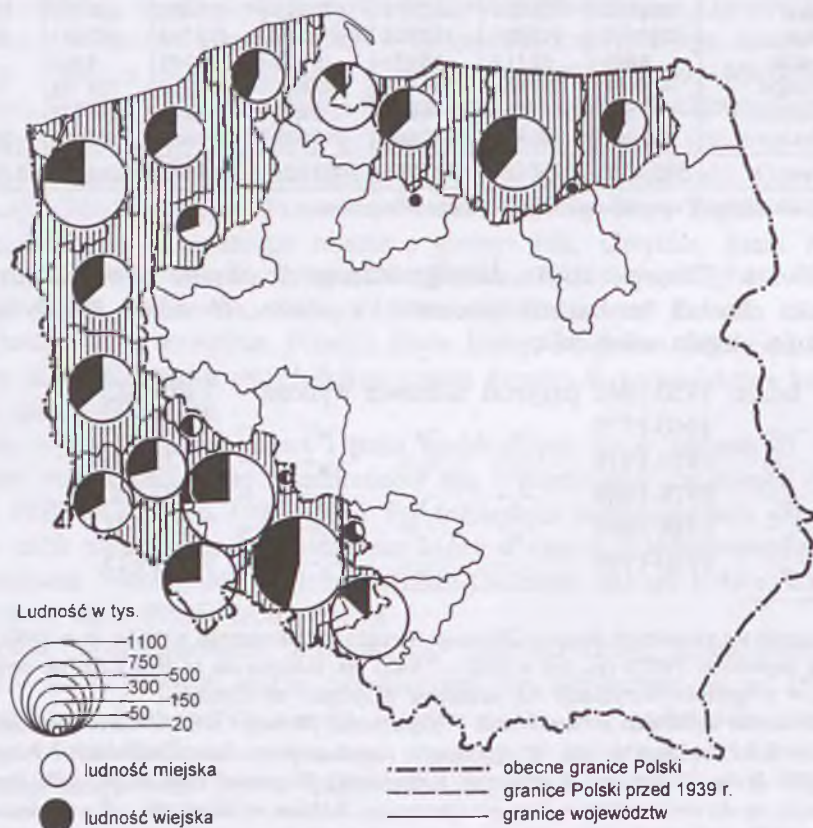
dokonanych wg aktualnych danych Głównego Urzędu Statystycznego wypada, że w 1950 r. było na tym terytorium 5 957,1 tys., zaś w 1960 – 7 640,1 tys. Różnice nie są zbyt duże, ale wymagają jednak w przyszłości weryfikacji dla określenia przyczyny tej różnicy.

⁹ Podobne wyliczenia przeprowadził T. Stpiczyński (*Rozwój i struktura demograficzna Ziemi Zachodnich i Północnych Polski. W: Demografia i społeczeństwo Ziemi Zachodnich i Północnych 1945-1995. Próba bilansu.* Red. E. Frątczak, Z. Strzelecki, Warszawa 1996, ss. 245-269). Rezultaty obu badań są do siebie zbliżone, lecz nie identyczne. Różnice wynikają nie tylko z odmiennego zaliczenia kilku jednostek gminnych, ale przypuszczalnie z wykorzystania nie zupełnie tych samych źródłowych materiałów Głównego Urzędu Statystycznego. Dalsze badania powinny zmierzać do uściślenia przedstawionej dokumentacji statystycznej.

Na początku lat siedemdziesiątych został osiągnięty najwyższy stan przedwojenny, a w końcu lat osiemdziesiątych przekroczone została graniczna wielkość 10 mln mieszkańców. Trzeba podkreślić, że przytoczone wielkości mają istotną wymowę nie tylko w wyrazie demograficznym, ale i politycznym.

Bezpośrednio po wojnie postawiono przed społeczeństwem polskim zadanie zaludnienia Ziemi Zachodnich i Północnych i zmiany ich charakteru narodowego. Program ten został w ciągu kilku kolejnych dziesięcioleci w pełni zrealizowany. Ludność zamieszkała na Ziemiach Zachodnich i Północnych stanowiła w 1950 – 23,9%, zaś w 1996 – 26,9% ludności Polski.

Zaprezentowane dane w układzie jednostek wojewódzkich ujawniły, że dynamika demograficzna była bardzo zróżnicowana w ujęciu przestrzennym. Obok województw, w których przyrost zaludnienia był bardzo wysoki istniały województwa o dość umiarkowanym tempie wzrostu zaludnienia. Ujawnia to zamieszczony w tekście kartogram (zob. ryc. 2). To zagadnienie wymaga jednak odrębnych badań.

Ryc. 2. Rozmieszczenie ludności na Ziemiach Zachodnich i Północnych w 1996 r.

Tabela 3

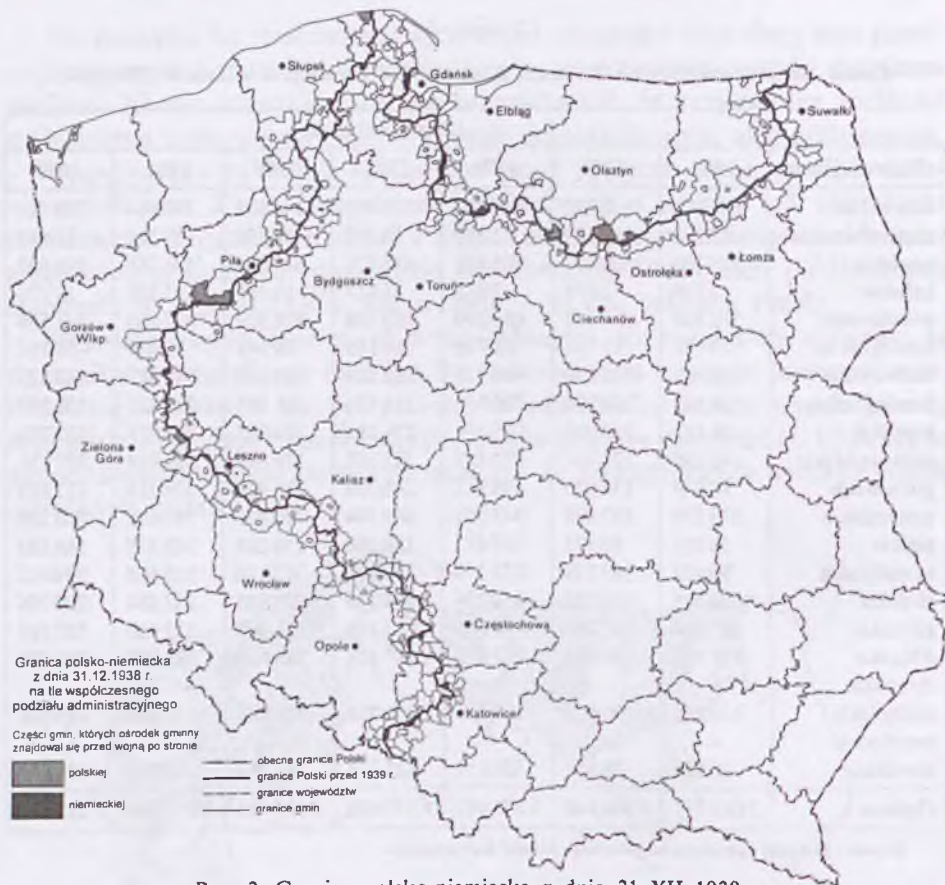
Liczba ludności miejskiej na Ziemiach Zachodnich i Północnych w latach 1950-1996

Województwo	Liczba ludności						
	1950	1960	1970	1978	1988	1991	1996
katowickie	563 128	630 693	680 764	701 571	746 921	749 954	738 715
częstochockie	12 291	13 177	15 179	16 208	16 638	17 502	17 988
opolskie	235 704	324 357	405 488	481 671	527 032	536 768	546 527
kaliskie	3 736	5 078	7 015	8 817	11 786	12 252	12 774
wrocławskie	382 306	557 768	664 290	763 558	828 529	837 050	841 584
leszczyńskie	13 680	19 169	21 733	24 153	29 348	30 459	31 744
wałbrzyskie	338 019	408 870	488 715	522 585	545 330	547 987	547 523
jeleniogórskie	168 158	249 274	286 983	313 534	341 503	346 822	350 520
legnickie	76 581	123 064	190 564	274 185	349 063	363 325	372 074
zielonogórskie	140 368	226 112	273 557	321 266	378 692	388 444	397 731
gorzowskie	98 449	138 076	198 913	245 458	296 498	304 314	311 883
szczecińskie	273 370	433 839	547 301	649 744	726 820	743 608	755 329
pilskie	58 471	86 222	107 477	128 080	158 264	163 625	168 803
koszalińskie	90 405	165 749	223 370	263 615	312 120	323 645	334 045
śląskie	74 015	116 728	150 224	188 024	223 355	231 289	235 704
gdańskie	247 416	347 205	436 561	511 254	533 099	532 920	527 519
elbląskie	117 865	180 498	212 879	247 339	288 665	298 677	308 686
toruńskie	–	–	–	–	–	–	–
olsztyńskie	140 282	200 612	266 811	351 026	429 802	444 393	455 538
ostrołęckie	–	–	–	–	–	–	–
suwalskie	48 527	78 357	99 659	121 774	154 293	164 612	170 463
Ogółem	3 082 771	4 304 848	5 277 483	6 133 862	6 897 758	7 037 646	7 125 150

Źródło: Materiały rękopiśmienne Głównego Urzędu Statystycznego.

Analogiczną procedurę statystyczno-delimitacyjną wykonano dodatkowo dla ludności miejskiej i wiejskiej. Ujawniła ona, że obok zmian w liczbie i w rozmieszczeniu przestrzennym mieszkańców wystąpiły na Ziemiach Zachodnich i Północnych poważne przemiany strukturalne. Liczba ludności miejskiej wzrastała bardzo szybko. Prezentuje to zagadnienie wg dzisiejszego podziału administracyjnego tabela 3.

W analizowanym okresie 46 lat ludność zamieszkała w rozpatrywanych miastach zwiększyła się z 3 088,8 tys. do 7 125,1 tys., czyli o ponad 4 mln mieszkańców. W stosunku do poziomu z 1933 r. (3 976,0 tys.) przyrost wyniósł 3 149,1 tys. Dowodzi to szybkich procesów urbanizacji Ziem Zachodnich i Północnych. Udział ludności miejskiej zwiększył się z 51,7% do 68,6%, czyli o 16,9 punkta procentowego. Dynamiczny wzrost ludności miast, chociaż w miarę lat wyraźnie malejący świadczy o dużych ruchach migracyjnych i koncentracji przestrzennej ludności. Zwłaszcza dużym tempem wzrostu demograficznego odznaczały się największe miasta będące

Ryc. 3. Granica polsko-niemiecka z dnia 31 XII 1938 r.

stolicami województw (Wrocław, Szczecin, Gdańsk, Olsztyn, Koszalin, Zielona Góra itp.). Stosunkowo wolną dynamiką cechowały się natomiast miasta położone na Górnym Śląsku (np. Bytom, Zabrze). Skala zmian strukturalnych była bardzo poważna i wynikała również z wolnego tempa rozwoju demograficznego obszarów wiejskich. Powodowało to zmianę proporcji między ludnością miejską a wiejską. Liczba ludności wsi między 1950 a 1996 r. zwiększyła się zaledwie o 389,5 tys. (zob. tab. 4).

Zaludnienie obszarów wiejskich na Ziemiach Zachodnich i Północnych w stosunku do poziomu przedwojennego (1933 – 4 655 tys. mieszkańców) jest znacznie niższe w 1996 r. niż było w okresie przynależności do państwa niemieckiego (70, 1% stanu przedwojennego). Biorąc pod uwagę, że gęstość zaludnienia tych obszarów była w okresie międzywojennym dość niska, co budziło poważny niepokój demografów niemieckich, to aktualny stan oraz regres demograficzny po 1970 r. świadczy o występowaniu wyraźnych procesów depopulacyjnych.

Tabela 4

Liczba ludności wiejskiej na Ziemiach Zachodnich i Północnych w latach 1950-1996

Województwo	Liczba ludności						
	1950	1960	1970	1978	1988	1991	1996
katowickie	109 039	113 997	122 897	119 749	118 736	119 475	117 305
częstochowskie	35 986	34 546	37 617	36 403	34 905	34 785	34 882
opolskie	470 373	494 468	519 597	499 615	486 481	482 693	478 048
kaliskie	11 851	13 008	13 340	12 797	12 473	12 350	12 554
wrocławskie	240 817	292 693	300 047	292 238	294 011	292 309	296 270
leszczyńskie	32 818	37 234	35 818	33 604	33 115	32 718	33 103
wałbrzyskie	184 992	213 835	212 015	198 163	195 843	192 880	190 824
jeleniogórskie	158 805	187 830	187 357	177 707	175 127	171 574	173 728
legnickie	137 673	169 013	171 831	165 943	157 704	153 725	152 568
zielenogórskie	182 684	224 612	227 003	224 660	223 249	220 421	223 184
gorzowskie	157 815	186 059	187 535	176 649	176 944	175 381	177 316
szczecińskie	176 954	225 197	236 735	234 840	233 830	230 110	236 000
piłskie	64 648	74 450	75 269	72 333	72 196	72 599	73 905
koszalińskie	167 695	182 480	188 149	184 907	188 125	186 028	188 601
ślupskie	136 538	157 020	169 336	166 413	173 779	174 029	180 691
gdańskie	41 436	50 811	56 324	62 291	69 906	71 249	74 339
elbląskie	158 628	194 595	197 985	185 411	185 718	181 404	183 376
toruńskie	8 605	10 112	10 471	9 924	9 702	9 666	9 906
olsztyńskie	274 685	316 819	324 967	297 635	288 108	285 350	291 470
ostrołęckie	5 572	6 003	6 124	5 250	5 290	5 331	5 587
suwalskie	116 736	150 493	153 987	142 829	133 373	128 079	130 187
Ogółem	2 874 350	3 335 275	3 434 404	3 299 361	3 268 615	3 232 156	3 263 844

Źródło: Materiały rękopiśmienne Głównego Urzędu Statystycznego.

W latach powojennych liczba ludności wiejskiej ulegała pewnym wahaniom. Po latach powojennego przyrostu mieliśmy później do czynienia z wyraźnym regresem. Świadczą o tym różnice w stanie ludności między poszczególnymi przekrojami czasowymi:

w latach 1933-1950	ubytek o	1 780,7	tys. osób.
„ 1950-1960	przyrost o	460,9	„
„ 1960-1970	przyrost o	99,1	„
„ 1970-1978	ubytek o	135,0	„
„ 1978-1988	ubytek o	30,7	„
„ 1988-1991	ubytek o	36,5	„
„ 1991-1992	przyrost o	31,7	„

Dynamiczne procesy urbanizacyjne oraz relatywnie niewielkie zmiany w ogólnym zaludnieniu terenów wiejskich doprowadziły do znacznego obniżenia się procentowego udziału ludności wiejskiej z 48,3% – 1950 do 31,4%

– 1996. Tak istotne obniżenie się odsetka ludności wiejskiej dowodzi poważnych przeobrażeń strukturalnych. Przyniosło to zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje społeczno-gospodarcze. Nie wnikając w to zagadnienie należy jedynie zwrócić uwagę, że wpłynęło to na sytuację demograficzną analizowanego obszaru, która nie przypomina już stanu istniejącego w 1950 r., a tym bardziej mającego miejsce w latach międzywojennych.

Terytorium, które w rezultacie klęski militarnej utraciły Niemcy po II wojnie światowej na rzecz Polski ewolucyjnie zmieniło nie tylko potencjał demograficzny. W porównaniu do okresu przedwojennego diametralnie przeobraziło swoje oblicze etniczne i wyznaniowe. Do wojny z wyjątkiem Warmii, Śląska Opolskiego i Kotliny Kłodzkiej na obszarze tym dominował protestantyzm. Obecnie jest wyznaniowo homogeniczny. Po masowym odpływie ludności niemieckiej zdecydowanie przeważa ludność polska wyznania rzymskokatolickiego. Ukształtowana stosunkowo niedawno zorganizowana mniejszość niemiecka żyjąca na Opolszczyźnie liczy około 350 tys. mieszkańców (wg szacunków niemieckich 600 tys.). Odrębną etniczną mniejszością są rozproszeni Ukraińcy (około 150 tys.). W przybliżeniu można stwierdzić że około 95% ludności zamieszkałej na Ziemiach Zachodnich i Północnych stanowi ludność narodowości polskiej.

Strukturalne przemiany demograficzne na Ziemiach Zachodnich i Północnych były bardzo zróżnicowane w ujęciu terytorialnym. Procesy umiastowienia oraz wzrostu lub regresu ludnościowego obszarów wiejskich inaczej przebiegały na Górnym czy Dolnym Śląsku, odmiennie na Pomorzu, a jeszcze inaczej na Mazurach czy Warmii. Mielśmy do czynienia z narastającymi procesami polaryzacji i koncentracji przestrzennej życia społecznego. Rozpatrzenie tych kwestii wymaga przygotowania odpowiedniej dokumentacji statystycznej i przeprowadzenia precyzyjnych studiów merytorycznych w różnych skalach terytorialnych. Badania nad problematyką demograficzną Ziem Zachodnich i Północnych mają istotne znaczenie nie tylko poznawcze, ale i polityczne.